

LBRIS

We know
books

Sorin Borza

THE
PROCEDURAL
SOCIETY

a critique of digital power

Foreword by Vianu Mureșan

English translation by Ioana Albu

E I K O N

București, 2022

Table of Contents

Aspects of the Social Contract in the Era of Epistocrats	7
The European Way of Thinking and the Crisis of Democratic Practices Within Procedural Societies.....	25
1. How does the „European way of thinking" influence democratic practices?.....	26
2. Modern Thinking and the Ethics of „Institutional Reason"	37
The Social Engineering and the Procedural Coding of Public Discourse.....	47
1. How has the procedural model become a modern <i>social technology</i> ?	48
2. The image as a normative tool of social technologies.....	54
3. The <i>scientoidal style</i> – the socio-political version of the machine code	58
Bibliography:.....	70
The Crisis of the Terms of Social Contract in Modern Societies.....	73
1. The truth of <i>power relations</i> and its influence on generative policies	73
2. Imagocentrism and digital democracy (<i>e-Democracy</i>)	79

3. The dictatorship of access codes and the narrative reconstruction of the political space 81

4. Post-democracy and the political consequences of contesting the classical social contract 90

Bibliography:..... 100

The Political Authority and

New Populism in the Digital Age 103

1. The civilization of greed. The Authority of the Epistocracy in the *Post-Truth* Era..... 105

2. A factual analysis of the authority of the epistocracy in the post-truth era 114

3. How are democratic mechanisms restructured in the age of digital populism?..... 125

References..... 138

Books..... 138

Articles..... 138

Aspects of the Social Contract in the Era of Epistocrats

„The procedural society responds to the anarchic trends of exercising individual rights through the technique of dividing and multiplying administrative obligations and through the artificial creation of needs.“

Sorin Borza

If the observation of the Colombian philosopher Nicolás Gómez Dávila, is correct that the modern world is worse by what it builds than by what it destroys, then we should take a thorough look at technology first of all, which is linked to all the significant changes that have taken place in societies over the last two centuries. The pace of technology development has regulated and still regulates the changes in the mode of industrial production, economy, finance, but also in the relations between institutions and population, between state and society. Beyond the practical field, technology modifies social psychology and leads to the new anthropological consecration of an archetype of competence and socio-professional prestige – the technocrat.

The denomination of „technocrat” works in the collective mind as a *mantra* of prestige, insinuating skills and knowledge, even quasi-magical forms of power. Often times, in situations of political crisis or in the act of

governing, the descent of technocrats as well as saving angels is expected. They have graduated from prestigious universities, they are highly qualified, are skilled, honest and efficient – this is their public image, an image that is overbought especially by contrast with politicians or *politruks*, who benefit from all the opposite attributes, which have become stigmata. The naive credit granted to technocrats is also explained by the Manichean, rudimentary polarization, in precarious societies such as the Romanian one, of the values of good and evil, thus: politicians are the *Evil*, and technocrats are the *Good*. Even if this perception has never been confirmed, it works as a collective truth, and crowd psychology tells us that a common belief, even if it has nothing to do with the truth, acts on its behalf and produces effects. The common perception of reality is rarely based on knowledge or expertise, and always on the media messages, in other words on forms of mass persuasion, which has been dealt with for some time by the press. Creating public beliefs is in fact a form of arming the society, endowing it with a strong arsenal of prejudices useful to public image strategists. The image works as a reality, which means that image engineers are the big stake in the games of power and public influence.

But, as everyone knows from Laurence J. Peter, from his famous principle, in any field of activity and in any hierarchical institution, officials are elevated to the degree of incompetence, from which they prove inefficient or interchangeable, for in reality „*the work is done by those employees who have not reached yet the level of their own incompetence.*” Who they are, how many they are, nobody evaluates them thoroughly and no institution keeps them and no one else but them, not to mention that in time,

those who are now competent will be subjected to the same process by which they will reach their own threshold of incompetence. Peter's corollary is very lucid, seemingly cynical: *in any institution things will go wrong sometimes because most of the employees will be incompetent.* So, with all their prestige unmatched by great professionals, technocrats are, for the most part, incompetent in their positions. We must start from this premise when we put our hopes in them, if we follow Peter, and we have no serious reason to doubt this truth. The efficiency of their work, of their skill, will not surpass, in the field in which they move, that of the Etruscan *soothsayers* in the field of prognosis or of the healers in the medical field.

Simulacrum and *mimetism* will in reality be their field of excellence, in other words they will function in a horizon of symbolic prestige in which the basic activity is of a semantic nature: they send signals to society about their value, their skill, and these signals are in reality their only effective action, behind which there is nothing useful. In short, professional excellence is replaced by communication, and this social trick is possible only because we live in an age of widespread, generalized communication. Communication is taken by performance itself, not as a simple means of conveying something that happens or occurs before or in its absence. The equation – *communicating means doing* – is the form of collective magic in which we have been living since the inauguration of the age of communication.

Once with the recent development of communication technologies, which has led to unprecedented success in the well-known history of the media, which the emergence of the Internet and smart devices is turning into an information network with a constant flow of information/

messages, fundamentally changes even the relationships between individuals, not only between them and institutions. The smart technology insinuates itself as a mediator, it becomes the *third party included* in interpersonal communication. On the one hand, it facilitates communication, especially distance communication, but on the other hand it depersonalizes and diverts interpersonal interest. Information, communication acquires, through technology, the new and absolutely honorable status of „power” in the state, more recently of global power. Therefore, as a result of these unexpected changes, for which in reality no society was prepared, we are witnessing the significant restructuring of the forms of power, as well as the foundations on which the individual's relationship with the state has always been based – i.e. the *social contract*.

The essence of the social contract, as we know from Rousseau and modern political philosophers – Hugo Grotius, Thomas Hobbes, John Locke, Samuel von Pufendorf, Immanuel Kant – constitutes the relationship between individual rights and freedoms, on the one hand, and civic obligations as of citizens of the state, on the other hand. Voluntary association of *free* and *rational* people presupposes consensus on the common good, i.e. freedom and social rights. The natural rights are not negotiable, they must be respected with holiness. The idea of the common will is born of this voluntary association, but from the moment the pact is adopted, each individual admits to being subject to that common will. From that moment on, the common will becomes sovereign, and the supreme institution, the state or the monarch, will guarantee through the entrusted prerogatives the observance of the common will, the legal expression of which is the

law. To put it another way, the contract means the voluntary decision of individuals to form a social body invested with authority, represented by a sovereign institution that guarantees its proper functioning, by law, for the benefit of all. The citizen cedes part of his freedoms and rights to the state, which in turn undertakes the obligation to provide him with protection and guarantees regarding his fundamental rights. Without this mutual pact between free citizens, on the one hand, and citizens and the state, on the other, modern civilizations would not have been possible, nor would modern democracies be possible.

Through this contract we have the two poles of power: the state with its institutions, which represent the common will, and the population with its rights and freedoms. The idea of the legitimacy of state power is always decided, according to this report, on the basis of the accepted compromise between the popular will and the state political project – by which the rights and freedoms of citizens must be guaranteed, but at the same time the basic needs of the people must be ensured by the proper functioning of the publicly maintained institutions. Compromise has here, the meaning of mutual or explicit agreement between the contractual partners, so as to ensure social cohesion and trust between the parties. The legislative, the judiciary and the executive of power are the levers that make effective this compromise of individual wills with the administrative project of power, of course, provided that their formal duties are carried out with full competence, unaltered by particular interests, not corrupted in any way.

In recent societies, since the media took over the important task of public communication, we also have this interface of the political sphere, namely the window through which we, as citizens, see what is happening in

the institutions that manage state power. The press brings transparency in the public exercise of power, it links the activities of forums and decision-making courts to the will and expectations of the population. Only this fact, that it becomes a witness and advocate of the public will, gives the media the status of „institution of power”. A power similar to that of a referee in sports competitions – to ensure that the rules of the game are followed. Increasing media exposure of the administrative exercise of public institutions leads to the integration of political power into what is called a „transparent society” (Gianni Vattimo), and the reasons on the basis of which the administrative act is exercised, the official speeches¹, the decisions that are taken are part of the strategies of „public thinking”.

The studies included in this volume of professor Sorin Borza show how the most significant changes in the evolution of modern forms of power have occurred, from classical democracies to what is now called by terms such as *e-democracy*, *digital agora* or *smart democracy*. We still notice in these denominations the presence of the technical element, more accentuated of the one related to the information and communication technology. However, the origin of this phenomenon is distant, it resides in the „European way of thinking”, in the philosophical and scientific rationalism that authorizes the common thinking based on logic and expertise, which allows education systems and the criteria of competence/efficiency to favor the birth of technocrats and epistocrats – the faceless officials of the new institutions of power in the digital age. The argument that the author of the present studies builds is not at all simple and neither is it widely shared in the

specialized *milieu*, which obliges us to resume hereby its most important moments:

a) **The configuration of the European way of thinking.** Sorin Borza finds that social and institutional practices, the functioning of democratic political regimes, but also of the public administration are configured according to what he calls in the first study of the book „the European way of thinking”. Its defining feature is rationality. Its origins are Greek-Latin, it provides the framework for interpreting cultural and socio-political situations, in other words, the horizon of meaning in which we move, from which any hermeneutic enterprise derives its value. Reason is the preferred tool of European philosophers when composing theories of knowledge, of truth, but also when thinking about ethical systems. In particular, I. Kant is illustrative of the latter assertion, being the founder of rational ethics based on the categorical imperative and the assumption of human rationality in general. According to him, man is respectable because he is rational and also on the basis of this attribute man can establish a coherent universal system of freedoms, rights and attributions valid and satisfactory for all. Reason makes human actions ethical, predictable, and civically sound¹. The ideal of

¹ Of course, this thesis will seem naive or inconsistent to some like Nietzsche, Freud, Darwin or Marx who find various irrational formulas – will for power, will for pleasure, libido, the struggle for vital resources, the instinct of possession etc. – by which they prove the fact that man is guided only by reason in the field of knowledge, not even there in its entirety, but not in practical behaviors, in major life choices and decisions. Konrad Lorenz's *ethology*, but also Edward O. Wilson's *Sociobiology* argues that much of human social behavior, even some elaborate ritualization such as food, sexuality, and struggle, has its origins in the animal world.

LBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BORZA, SORIN

**Societatea procedurală : elemente de critică a puterii
digitale = The procedural society : a critique of digital
power / Sorin Borza ; pref. de Vianu Mureșan ; trad. în lb.
engleză de Ioana Albu. - Oradea : Editura Universității din
Oradea ; București : Eikon, 2022**

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-10-2186-4

ISBN 978-606-49-0639-7

I. Mureșan, Vianu (pref.)

II. Albu, Ioana (trad.)

004

DTP: Mihăița Stroe

Editor: Valentin Ajder

Sorin Borza

SOCIETATEA PROCEDURALĂ

elemente de critică
a puterii digitale

Prefață de Vianu Mureșan

Traducere în limba engleză de Ioana Albu

E I K O N

Oradea, București, 2022

Aspecte ale contractului social în era epistocrațiilor	7
Modul european de gândire și criza practicilor democratice în interiorul societăților procedurale.....	25
1. Cum influențează „modul european de gândire” practicile democratice?.....	26
2. Gândirea modernă și etica „rațiunii instituționale”	36
Ingineria socială și codificarea procedurală a dis- cursului public.....	47
1. Cum a devenit modelul procedural o <i>tehnologie socială</i> modernă ?	48
2. Imaginea ca instrument normativ al tehnologiilor sociale	54
3. Stilul <i>scientoidal</i> – varianta social-politică a <i>codului mașină</i>	58
Criza termenilor contractului social în societățile moderne.....	73
1. Adevărul <i>rețelelor de putere</i> și influența lui asupra politicilor generative.....	74
2. Imagocentrism și democrație digitală (e-Democracy)	79
3. Dictatura codurilor de acces și reconstrucția narativă a spațiului politic	81

Autoritatea politică și noul populism în era digitală.....	103
1. Civilizația lăcomiei. Autoritatea epistocrației în era post-adevăr	105
2. O analiză factuală a autorității epistocrației în epoca post-adevăr.....	114
3. Cum sunt restructurate mecanismele de tip democratic în epoca populismului digital?	127
Referințe	140
Cărți	140
Articole	145
Index autori.....	151

Aspecte ale contractului social în era epistocrațiilor

*„Societatea procedurală răspunde tendințelor
anarhice de exercitare a drepturilor individuale
prin tehnica divizării și multiplicării obligațiilor
administrative și prin crearea artificială de nevoi.”*

Sorin Borza

Dacă este corectă observația filosofului columbian Nicolás Gómez Dávila, că lumea modernă este mai rea prin ceea ce construiește decât prin ceea ce distruge, atunci ar trebui să căutăm cu atenție în primul rând la tehnologie, de care se leagă toate schimbările semnificative apărute în societățile ultimelor două secole. Ritmul dezvoltării tehnologiei a reglat și încă reglează modificările apărute în modul de producție industrială, economie, finanțe, dar și în raporturile dintre instituții și populație, dintre stat și societate. Dincolo de domeniul propriu-zis practic, tehnologia modifică psihologia socială și duce la consacrarea antropologică nouă a unui arhetip de competență și prestigiu socio-profesional – tehnocratul.

Denumirea „tehnocrat” funcționează în mentalul colectiv ca o mantră de prestigiu, insinuează competențe și cunoștințe, chiar forme de putere cvasi-magice. Adesea, în situații de criză politică sau în actul de guvernare, se

asteaptă descinderea tehnocraților precum a unor îngeri salvatori. Ei au absolvit universități de prestigiu, au calificare înaltă, ei sunt pricepuți, cinstiți și eficienți – aceasta este imaginea lor publică, imagine supralicitată mai cu seamă prin contrapunere cu politicienii sau politrucii, care beneficiază de toate atributele opuse, devenite stigmatate. Creditul naiv acordat tehnocraților se explică și prin polarizarea maniheistă, rudimentară, în societățile precare precum cea românească, a valorilor binelui și răului, astfel: politicienii sunt răul, iar tehnocrații sunt binele. Chiar dacă această percepție nu a fost confirmată niciodată, ea funcționează ca adevăr colectiv, iar psihologia mulțimilor ne spune că un crez comun, chiar dacă nu are nimic de-a face cu adevărul, acționează în numele lui și produce efecte. Percepția comună a realității rareori se bazează pe cunoaștere sau expertiză, și mai mereu pe mesajele media, altfel spus pe forme de persuasiune în masă, lucru de care se ocupă de ceva vreme presa. Crearea de convingeri publice este în realitate o formă de înarmare a societății, dotarea acesteia cu arsenal puternic de prejudecăți utile strategiilor de imagine publică. Imaginea funcționează ca realitate, ceea ce înseamnă că ingineriile de imagine reprezintă marea miză a jocurilor de putere și influență publică.

Numai că, așa cum toată lumea știe de la Laurence J. Peter, din faimosul lui principiu, în orice domeniu de activitate și în orice instituție ierarhică funcționarii sunt ridicăți până la gradul de incompetență, de la care se dovedesc ineficienți sau interșanjabili, căci în realitate „*treaba este făcută de acei angajați care nu și-au atins încă nivelul propriei incompetențe*”. Care, câți sunt aceștia nimeni nu evaluează serios și nicio instituție nu-i păstrează doar pe ei, nemaivorbind că în timp cei care acuma sunt competenți vor fi supuși aceluiași proces prin care vor atinge propriul

prag de incompetență. Corolarul lui Peter este foarte lucid, aparent cinic: *în orice instituție lucrurile vor merge prost uneori pentru că mare parte dintre angajați vor fi incompetenți*. Așadar, cu tot prestigiul lor nepătat de mari profesioniști, tehnocrații sunt, în marea lor parte și pe posturile pe care funcționează, incompetenți. De la această premisă trebuie să pornim când ne punem speranțele în ei, dacă ne luăm după Peter, și n-avem nicio rațiunea serioasă care să ne facă să ne îndoim de acest adevăr. Eficiența muncii lor, a priceperii lor, nu va întrece, în domeniul în care se mișcă, pe cea a haruspiciilor etrusci în domeniul prognozei sau a vracilor în domeniul medical.

Simulacrul și mimetismul vor fi în realitate domeniul lor de excelență, altfel spus vor funcționa într-un orizont de prestigiu simbolic în care activitatea de bază este de natură semantică: trimit semnale spre societate despre valoarea, priceperea lor, iar aceste semnale sunt în realitate singura lor acțiune eficientă, în spatele căreia nu mai este nimic util. Pe scurt, excelența profesională este substituită de comunicare, iar acest truc social este posibil doar pentru că trăim într-o epocă a comunicării generalizate. Comunicarea este luată de performanță în sine, nu ca simplu mijloc de transmitere a ceva care se petrece sau se realizează înainte sau în absența ei. Ecuația – *a comunica înseamnă a face* – reprezintă forma de magie colectivă în care trăim de la inaugurarea epocii comunicării.

Odată cu dezvoltarea recentă a tehnologiilor comunicării, care a dus la succesul nemaîntâlnit în istoria cunoscută a mass-media, pe care apariția internetului și a aparatelor de comunicare inteligente o transformă într-o rețea informațională cu flux neîncetat de informații/mesaje, se modifică fundamental chiar raporturile dintre indivizi, nu doar dintre aceștia și instituții. Tehnologia inteligentă

se insinuează ca mediator, devine *terțul inclus* în comunicarea interpersonală. Aceasta facilitează pe de o parte comunicarea, în special comunicarea la distanță, dar pe de alta depersonalizează și deturneză interesul interpersonal. Informația, comunicarea capătă, prin tehnologizare, statutul nou și absolut onorabil de „putere” în stat, mai nou de putere globală. Prin urmare, drept rezultat al acestor modificări neașteptate, pentru care în realitate nicio societate nu era pregătită, asistăm la restructurarea semnificativă a formelor de putere, precum și a bazelor pe care s-a așezat dintotdeauna raportul individului cu statul – contractul social.

Esența contractului social o constituie, cum știm de la Rousseau și filosofi moderni ai politicului – Hugo Grotius, Thomas Hobbes, John Locke, Samuel von Pufendorf, Immanuel Kant – raportul dintre drepturile și libertățile individuale, pe de o parte, și obligațiile civice în calitate de cetățeni ai statului, pe de alta. Asocierea voluntară a oamenilor *liberi și raționali* presupune consensul în ce privește binele comun, adică libertatea și drepturile sociale. Drepturile naturale nu constituie obiect de negociere, trebuie respectate cu sfințenie. Ideea voinței comune se naște din această asociere voluntară, însă din momentul adoptării pactului fiecare individ admite să fie supusul acelei voințe comune. Din acel moment voința comună devine suverană, iar instituția supremă, statul sau monarhul, va garanta prin prerogativele încredințate respectarea voinței comune, a cărei expresie juridică o constituie legea. Formulând altfel, contractul înseamnă decizia voluntară a indivizilor de a se constitui într-un corp social investit cu autoritate, reprezentat de o instituție suverană care să-i garanteze buna funcționare, prin lege, în avantajul tuturor.

Cetățeanul cedează parte din libertățile și drepturile sale statului, care în schimb se obligă să-i ofere protecție și garanții în ce privește drepturile sale fundamentale. Fără acest pact mutual între cetățenii liberi, pe de o parte, și cetățeni și stat, pe de alta, civilizațiile moderne nu ar fi fost posibile, nici democrațiile moderne nu ar fi fost posibile.

Prin acest contract avem cei doi poli ai puterii: statul cu instituțiile lui, care reprezintă voința comună, și populația cu drepturile și libertățile ei. Ideea de legitimitate a puterii statale se decide întotdeauna, conform acestui raport, în funcție de compromisul acceptat dintre voința populară și proiectul politic de stat – prin care drepturile și libertățile cetățenești trebuie garantate, dar în același timp nevoile de bază ale oamenilor trebuie asigurate prin buna funcționare a instituțiilor întreținute public. Compromis are, aici, înțelesul de acord mutual sau explicit între partenerii contractuali, astfel încât să se asigure coeziune socială și încredere între părți. Legislativul, juridicul și executivul puterii constituie pârgurile care fac eficient acest compromis al voințelor individuale cu proiectul administrativ al puterii, desigur cu condiția ca atribuțiile lor formale să fie îndeplinite cu deplină competență, nealterate de interese particulare, necorupte în vreun fel.

În societățile recente, de când mass-media a preluat sarcina importantă a comunicării publice, avem și această interfață a sferei politice, anume fereastra prin care vedem, noi ca cetățeni, ceea ce se întâmplă în instituțiile care gestionează puterea de stat. Presa aduce transparență în exercițiul public al puterii, leagă activitățile forurilor și instanțelor decizionale de voința și așteptările populației. Doar acest fapt, că se face martor și avocat al voinței publice îi conferă mass-mediei statutul de „instituție de

putere”. O putere similară cu cea pe care o are arbitrul în competițiile sportive – să se/ne asigure că regulile jocului sunt respectate. Expunerea mediatică tot mai accentuată a exercițiului administrativ al instituțiilor publice conduce la integrarea puterii politice în ceea ce se numește „*societate transparentă*” (Gianni Vattimo), iar rațiunile în temeiul cărora se exercită actul administrativ, discursurile oficiale¹, deciziile care se iau fac parte din strategiile „*gândirii cu public*”.

Studiile cuprinse în acest volum al profesorului Sorin Borza ne arată cum s-au produs modificările cele mai semnificative în evoluția formelor moderne de putere, de la democrațiile clasice până la ceea ce se numește acum prin termeni precum *e-democrație*, *agora digitală* ori *democrație inteligentă*. Observăm încă în aceste denumiri prezența elementului tehnic, mai accentuat al celui ce ține de tehnologia informației și a comunicării. Originea acestui fenomen este însă îndepărtată, se află în „modul european de gândire”, în raționalismul filosofic și științific ce autorizează gândirea comună bazată pe logică și expertiză, care permite ca sistemele de educație și criteriile de

¹ Retorica oficială a discursurilor publice pretinde să fie luată drept adevăr, desigur, pentru ca în temeiul lui să fie posibilă acțiunea publică, altfel spus performanța socială a mesajelor instituționale. Un mesaj oficial care nu întrunește condițiile adevărului își pierde eficiența ca instrument al acțiunii sociale sau, prin reacțiile publice pe care le stârnește poate conduce la acțiuni nedorite, imprevizibile, chiar la revolte pentru că voința socială nu recunoaște valoarea lui. Exercițiul puterii se decide, în orice sistem și în orice loc, prin diagramele rezultate în jocurile dintre voința instituțiilor, respectiv a funcționarilor acestora, pe de o parte, și voința socială, a populațiilor, pe de alta. Pentru realizarea unei diagrame de putere eficace discursul public trebuie să fie convingător, adoptat de societate ca „adevăr”.

competență/eficiență să privilegieze nașterea tehnocrațiilor și *epistocrațiilor* – funcționarii *fără chip* ai noilor instituții de putere în era digitală. Argumentația pe care o construiește autorul studiilor de față nu este defel simplă și nici una larg împărtășită în mediile de specialitate, ceea ce ne obligă la reluarea aici a momentelor ei celor mai importante:

a) **Configurația modului european de gândire.** Sorin Borza găsește că practicile sociale și cele instituționale, funcționarea regimurilor politice democratice, dar și a administrației publice sunt configurate în funcție de ceea ce numește în primul studiu al cărții „modul european de gândire”. Trăsătura definitorie a acestuia este raționalitatea. Originile lui sunt greco-latine, acesta oferă cadrul de interpretare al situațiilor culturale și socio-politice, altfel spus orizontul de sens în care ne mișcăm, din care își extrage valoarea orice întreprindere hermeneutică. Rațiunea este instrumentul privilegiat de filosofii europeni atunci când compun teorii ale cunoașterii, ale adevărului, dar și atunci când gândesc sistemele etice. În special I. Kant este ilustrativ pentru această din urmă aserțiune, fiind fondatorul eticii raționale bazate pe imperativul categoric și asumția raționalității omului în genere. Conform acestuia, omul este respectabil pentru că este rațional și tot în baza acestui atribut omul poate institui un sistem coerent universal de libertăți, drepturi și atribuții valabile și satisfăcătoare pentru toți. Rațiunea face ca acțiunile omului să fie întemeiate etic, previzibile și inteligibile². Pe definiția omului ca ființă rațională se sprijină

² Desigur că această teză va părea naivă sau inconsistentă unora ca Nietzsche, Freud, Darwin sau Marx care găsesc diverse formule iraționale – voința de putere, voința de plăcere, libidoul, lupta pentru resurse vitale, instinctul posesiei etc. – prin care dovedesc faptul că